

Tézisfüzet

Ujhelyi Nelli

**„Az önkéntesség most olyan valami, hogy hallgatni kell róla”
Az informális önkéntesség vizsgálata egy a 2015-ös migrációs hullám
hatására kialakuló segítő csoport tükrében**

című doktori disszertációjához

Konzulens:

Dr. habil. Farkas Judit egyetemi docens

PTE BTK TKI Néprajz–Kulturális Antropológia Tanszék

2022

A kutatás témája, célkitűzések

Disszertációm célja, egy debreceni, humanitárius segítséget nyújtó szerveződés tagjainak vizsgálatán keresztül a 21. század második évtizedében Magyarországon zajló informális önkéntesség kulturális antropológiai értelmezése. Kutatásom kiindulópontját a 2015-ös migrációs hullám jelenti. Dolgozatomban az akkor Debrecenbe érkező menekülteket ellátó önkéntesek tevékenységét, attitűdjét és az általuk 2015-2020 között folytatott jótékony önkéntesség jelenségét elemezem. A kutatási periódusban a vizsgált önkéntesek alulról szerveződő, informális kezdeményezéseket működtetve, más rászoruló csoportoknak is nyújtottak segítséget, így a jótékonyág címzettjei voltak menekültek mellett hajléktalanok, mélyszegénységben élő egyének, családok, kisebbségi létben élő csoportok, valamint a koronavírus során az egészségügyben dolgozók.

A kutatásom során az alábbi kérdéseket vizsgáltam. Kíváncsi voltam arra, hogyan zajlott a 2015-ös migrációs krízis alatt az önkéntes segítségnyújtás Debrecenben és milyen hatással volt a rendkívüli esemény az vizsgált önkéntességre? Ehhez kapcsolódóan érdekelt, hogy a résztvevő önkéntesek intenzív segítségnyújtási tapasztalata hogyan hatott a későbbi önkéntes tevékenységeikre, és az is, hogy milyen jótékony akciókat valósítottak meg a vizsgált időszakban? Az önkéntesek egyéni szerepét vizsgálva rákérdeztem, hogy mi jellemzi önkéntes identitásukat, és hogyan jön létre a segítői szándék? Hogyan alakul ki egy-egy újabb önkéntes segítségnyújtás, mi motiválja, és milyen tényezők hozzák létre az önkéntes akciókat? Kérdés volt továbbá, hogy az egyéni szempontok hogyan és milyen jellemzők mentén érvényesülnek az önkéntességben? Ezen túlmenően megvizsgáltam, hogy milyen hatással van az online szféra és a digitális lehetőségek egyre bővülő tárháza a kortárs önkéntességre? Hogyan valósul meg és milyen elemekben jelent újdonságot az online és offline is létező segítségnyújtási forma? Kutatási kérdésem volt továbbá az is, hogy milyen keretfeltételek mellett és hogyan jön létre a kortárs önkéntesség? A politikai értelmezések hogyan járulnak hozzá az önkéntesség alakulásához? Milyen új stratégiák és jelenségek azonosíthatók 2015 és 2020 között a hazai informális önkéntes szférában? A magyarországi társadalmi-politikai kontextusban mi mondható el az általam vizsgált önkéntességről, és hogyan reflektálnak mindezen a benne szereplő önkéntesek? Kutatási kérdést jelentett az is, hogy az individualizáció globális trendje, a társadalmi problémák „széles palettája”, a technológiai feltételek és az egyéni élettel való összeegyeztethetőség mellett mely tényezők erősítik az informális önkéntesség működését? Vannak-e olyan keretfeltételek, amelyekre mintegy válaszstratégiaként jelenik meg a segítségnyújtás, a társadalmi részvétel ezen formája?

Az önkéntesség értelmezés összetettségéhez hozzájárul a segítő csoportok heterogenitása, az elképzelések, vélemények és identitások sokszínűsége. A 21. század második évtizedében széles a segítségnyújtás palettája, és az önkéntességnek egyénre szabott formái figyelhetők meg. Az önkéntes segítőnek lehetősége van a saját elképzelései mentén kialakítani a segítség módját, és számos támogatható ügy közül szabadon „választhat”. (Melucci, 1996) Az általam vizsgált önkéntesek narratíváiban a jótékony segítségnyújtási szándék egyfajta folyamatos jelenlétet mutat. A kutatásból kiderült, hogy az indíttatásból akkor jön létre önkéntes akció, ha a segítő saját lehetőségei (szabad ideje, kapacitása, erőforrása, vagy mobilizálható tudása) lehetővé teszi azt, és ha a segítség címzettjei, illetve a segítség tárgyát képző adományok vagy immateriális javak is „rendelkezésre állnak”. Írásommal igyekszem a téma aktualitását megragadni, a kortárs informális önkéntességet körül járni, és a hozzá társított kulturális kódokat, aktuális jelentések és értelmezések föltárni.

A kutatás módszerei

A 2015 és 2020 között végzett kulturális antropológiai kutatásom a migrációs hullám során a debreceni menekülteket segítő önkénteseivel készült félig-strukturált interjúkra, kótetlen beszélgetésekre, valamint online és offline végzett résztvevő megfigyelésekre épül. Vizsgálatom fókuszában az önkéntesek perspektívája áll, éppen ezért émikus nézőpontból igyekszem föltárni a kortárs, informális önkéntesség jellemzőit. Kutatási céljaim megvalósítása a fizikai térben szerzett kutatói tapasztalat mellett, a virtuális felületeken zajló folyamatok nyomon követését is megkívánta, ezért olyan rugalmas, a kortárs jelenségeket megragadni képes módszertanra volt szükségem, amely értelmezési keretet tudott nyújtani a társadalmi térben folyamatos mozgó emberek, tárgyak, ötletek és információk számára (Falzon 2009: 3–6.). A posztmodern antropológia terepfelfogásából kiindulva George E. Marcus *multi-sited ethnography* (több színterű etnográfia) elméletét alapul véve hagytam, hogy a segítő tevékenysége jelölje ki a kutatásom terepét. (Marcus 1995:108.; 1986:165–193.) A vizsgált szinterek a következők: 1. az önkéntesek narratívái, 2. a segítő akciók a fizikai térben, 3. az önkéntesség szerveződése és utólagos reprezentációja az online felületeken, 4. a jótékony cselekvések értelmezésének, politikai, gazdasági és társadalmi kontextusa, 5. az önkéntesek önreprezentációja szűkebb és tágabb környezetükben. Ezek a szinterek különállóak ugyan, azonban a kutatási probléma, azaz az informális önkéntesség kapcsolja össze őket.

A disszertáció felépítése

Írásomban, a bevezető fejezetet és az elméleti áttekintést követően bemutatom a kutatás módszertanát. Ezután megvizsgálom a 2015-ös migrációs hullám hatására létrejövő, alulról szerveződő önkéntes jelenséget. Azt követően a reflexív és a kollektív, azaz az egyéni és a közösségi szempontokat érvényesítő önkéntesség irányából leírom és elemzem a kutatás tárgyát képező, 2015 és 2020 közötti informális humanitárius segítségnyújtási akciókat. Majd az önkéntesek egyéni perspektíváját vizsgálva részletesen bemutatom, hogyan jön létre egy segítő akció, milyen motivációk vezérlik az egyént, majd hogyan válik egy újabb önkéntes tevékenységet létrehívó motivációvá az átélt segítségnyújtás. Arra fókuszálok, hogy az önkéntességnek milyen jelentéssrétegei azonosíthatók, milyen érzelmi aspektusai különíthetők el és ezeken keresztül hogyan értelmezi az egyén a segítségnyújtást, az önkéntes identitását. Ezután az online felületek, infokommunikációs eszközök és az azokat hálózatba szervező internetet mint a kortárs önkéntesség egy sajátos eszközét és a cselekvéseket befolyásoló tényezőt vizsgálom meg. Ezt követően végig vezetem, hogy az online színtér és a közösségi média milyen módon alakítja a segítő tevékenységet, és milyen új lehetőségeket teremt az önkéntességben. Végezetül körbejáróm a segítségnyújtás kortárs politikai vetületeit. Elemzem annak összetett társadalmi kontextusát, az önkéntesség körül kialakult politikai stigantizációt és a válaszreakcióként említhető informális segítségnyújtást. Disszertációmban amellet érvelek, hogy az önkéntesek részéről stratégiaként jelenik meg az informalitás, amely a megbélyegzés elkerülését segíti, hiszen egy hivatalos keretek nélkül működő csoport a hatalom számára azonosíthatatlan, megfoghatatlan és körülhatárolhatlan.

A kutatás legfőbb eredményei

A vizsgált informális önkéntes segítés összetett jelenségénél azt találtam, hogy a segítő akciók, mint az önkéntesség célja és cselekvéssorozatként megvalósuló aktusa, egy folyamaton keresztül jönnek létre. Ez a folyamat ismétlődhet, a lezajló segítés indukálja és befolyásolja az újabb önkéntes akciót. A kutatásba vont segítőknél megfigyelhető működésmodell egyes elemei az online, míg más részei az offline színterekben zajlanak, és van olyan részegysége, amely egyszerre jelenik meg mind a két színtérben. Az önkéntes akció (1.) lépése a segítségnyújtási lehetőség felismerése, ami rendszerint valamilyen társadalmi, szociális probléma érzékelésével indul. Ekkor a rászoruló helyzetének megismerése, segítségre szorulóként történő azonosítása zajlik. Párhuzamosan a hiányok és ezzel együtt a szükségletek felmérése is megtörténik. (Zakariás 2018: 14) Megszületik az a megállapítás, hogy az önkéntes

támogatói csoport tud és akar segíteni az adott ügyben. Az első lépésben az önkéntesek a problémahelyzetről értesülhetnek saját tapasztalatik következtében, vagy közvetlenül a segítségre szorulóktól, esetleg valamilyen közvetítő szereplőn keresztül. Az is előfordul, hogy az önkéntesek már egy segítő akcióval, mint megoldási alternatívával találkoznak, amelyben a „*know how*” nem az övék, viszont a segítő tevékenységet ők adaptálják lokális viszonyok között. Ilyen volt 2015-ben a menekültek segítésének módja, azaz a vasútállomáson zajló ellátás megszervezése, ami a *Migration Aid* koncepciója, vagy a 2017-es krízishidegben a hajléktalanok számára melegruhát biztosító *szabadfogas* mozgalom, és 2020-ban a koronavírus következtében az egészségügyi dolgozók ételmelegítését, mint a szolidaritást kifejező tevékenységsorozat az *#etesdadokit* kezdeményezés. A (2.) lépésben az önkéntesek megszólítják az adományozói, támogatói bázist, megfogalmazzák a problémát, a hiányt és a rászoruló helyzetét. Megnevezik, hogy mivel szeretnének segíteni az adott helyzetben, azaz adománylistát állítanak össze. A (3.) momentum maga az adományok gyűjtését, a segítők toborzását foglalja magában. Ekkor zajlik a koordináció, az adománygyűjtő vagy az adományosztó események megszervezése, illetve az a feladat, amelyre az önkéntesek „adománylogisztika” megfogalmazást használnak. A (4.) lépésben történik a segítségnyújtás a kiválasztott rászoruló egyén, csoport vagy közösség részére. Az adományok átadása zajlik ilyenkor, valamint, ha szükséges, más önkéntes segítségnyújtás is ekkor valósul meg. Az adományok átadásának aktusa történhet úgy, hogy azokat közvetlenül a rászorulóknak adják át az önkéntesek, mint ahogy a menekültek segítésénél, vagy a *Romadok* és a *Tarnabod és Mi* akciói során történik. Emellett gyakori jelenség, hogy valamilyen összekötő szereplőhöz – ami lehet intézmény vagy személy – juttatják el az összegyűlt felajánlásokat. A koronavírus során az érintkezésmentesség kulcsfontosságú volt, így előfordult, hogy az *#etesdadokit* adományátadása találkozás nélkül történt. Ugyanígy átadás aktusa nélkül zajlott a *szabadfogas* akció is, ahol nem konkrét személyek voltak a címzettek, hanem egy társadalmi csoport, a mínusz 20 fokos hidegben is az utcán élni kényszerülő debreceni hajléktalanok, vagy a fűtetlen lakásokban élő szegények. Az (5.) lépésben az adományozás, vagy az adományok kihelyezésének dokumentációja zajlik, amennyiben ez lehetséges. Az informális önkéntességben kulcsfontosságú ez a momentum, hiszen a cselekvés legitimitációjául szolgáló képek és visszajelzések az adományok célba érkezéséről hozzájárulnak a bizalomépítéshez az adományozók körében, és újabb segítő akciók kialakulását támogatják. Az önkéntességet tehát egy utókommunikációs tevékenység kíséri, amelyben gyakori a köszönetnyilvánítás az adományokat felajánlók felé, amennyiben az adományozók ebbe beleegyeznek, és nem akarnak inkább névtelen státuszban maradni. A segítségnyújtást követő kommunikációban gyakori elem

a segített egyén vagy csoport és helyzetének utánkötése. Amennyiben a megsegített féllel kapcsolatban maradnak az önkéntesek, úgy lehetőség van visszajelzést kapni tőlük az adományok és a segítségnyújtás hosszabbtávú érvényesüléséről. A felvázolt működésmodell természetesen a különböző önkéntes akciók során eltérő módon valósulhatnak meg, akár kimaradhatnak elemek vagy újak jelentkezhetnek. Jellemző például az a gyakorlat, hogy valamilyen felajánlással indul a segítség folyamata. Ekkor a végigvezetett rendszer elemei felcserélődnek, az (1.) lépés az adomány felajánlása lesz, és ezt követi a (2.) momentum, ami ebben a helyzetben a segítségre szoruló felkeresését jelenti.

Az informális önkéntességet mint jelenséget tehát az önkéntesek perspektíváján keresztül, a különböző segítő akciókat, illetve a folyamatos adománygyűjtés és segítségnyújtási helyzet keresés praxisát megvizsgálva, valamint az önkéntesség társadalmi-politikai kontextusa mentén értelmeztem. Kutatási eredményeimet négy központi tényezőhöz – kortárs önkéntesség; a segítség folyamata; politikai kontextus; társadalmi megítélés – kapcsolva, a szakirodalom megállapításaira reflektálva az alábbiakban ismertetem.

A kortárs önkéntesség viszonylatában a kutatók gyakran az individuális szempontok mentén szerveződő társadalmi jelenségek kapcsán – mint a reflexív önkéntesség, vagy az új típusú társadalmi részvételi formák, az új társadalmi mozgalmak –, a benne részt vevők rövid távú, projekt alapú elköteleződését állapítják meg. Kutatásom egyfelől alátámasztja ezt az állítást, másfelől, a több évet felölelő vizsgálat mutatja meg, hogy a hosszútávú részvétel is létező jelenség. Több önkéntes kezdeményezést egymásra fűzve és együttesen értelmezve kiderül, hogy ugyanazok az egyének újra és újra bekapcsolódnak az önkéntes tevékenységekbe, így mintegy hosszútávú, folyamatos segítségnyújtási gyakorlatot valósítanak meg. Ráadásul, épp az alacsony kötelezettség, és az online platformok nyújtotta állandó kapcsolattartás teremti meg a lehetőséget a hosszútávú részvételre. A kutatási eredményem az individuális szempontok érvényesülését, az egyéni döntések szerepét, a reflexív önkéntesség gyakorlatát is árnyalták. Ennek következtében disszertációmban az informális, online szerveződő, a társadalmi problémákra rugalmasan, innovatív módon reagáló kortárs önkéntesség praxisát elemzem. Írásomban tereptapasztalataimból származó példákon keresztül mutatom meg, hogy a legújabb digitális technológiák, és azon belül a közösségi média hogyan ad teret az informális működésnek, és folyamatosan változó lehetőségeit hogyan alkalmazzák az önkéntes segítés terén. A kapcsolatrendszereken alapuló önkéntes kezdeményezések, hálózatosan szerveződő csoportok tagjai, laza kapcsolatokat tartanak fenn egymás között, valamint egyszerre léteznek és fejtik ki hatásukat offline és online. Az önkéntes szerveződéseket hálózatokként írom le, amelyek kialakulhatnak egy-egy társadalmi ügy mentén, vagy általánosabban vett segítő

tevékenység nyomán. Tagjai alkotják a hálózatot, és a különböző csoportokhoz tartozók között átfedés figyelhető meg. Kutatásom alapján azt mondhatjuk, hogy az önkéntes hálózatok kitüntetett csomópontjai, a hálózatelméletben használt fogalommal leírható hub-jai azok az önkéntesek, akik kétirányú kapcsolatrendszerben működnek, adományozókkal és rászorulókkal egyaránt kapcsolatban állnak, és a két fél között közvetítenek, egyfajta katalizátor szerepet vállalva. (Barabási 2013) Vizsgálati eredményeim rámutatnak arra, hogy az online térben zajló, mediatizált önkéntesség hatással van a segítség formájára. Pár kattintás, vagy maga az adományok és a rászorulók közti összekötés is lehet a segítség egy formája, ugyanakkor a közösségi médián keresztül szervezett adományozás, mint gyors, célzott és jól menedzselhető tevékenységi forma jelenik meg és épül be az önkéntesek eszközkészletébe. Dolgozatomban lokális kontextusban ágyazva válaszolok a menekültek segítségét övező tudományos kérdésre, azaz arra, hogy a 2015-ben tapasztalható önkéntes hullám miként alakul tovább? Megerősödik-e a hazai civil társadalom, képesek-e ezek az önkéntesek más segítő tevékenységeket is megszervezni, vagy elhal az önkéntesség mozgalma? (Bernáth – Kertész – Tóth 2016) Kutatási eredményeim szerint ugyan maga a kezdeményezés, a menekültek segítése *single issue*, azaz egy problémakört ölelt fel, viszont a résztvevő tagok által *multi issue*, tehát több társadalmi ügy segítségnyújtását valósítja meg. Kutatásom nyomán egy olyan sajátos jelenség figyelhető meg ami a kortárs önkéntesség domináns jellemzője lehet. Nem szervezethez kapcsolódó, különböző társadalmi ügyekről beszélhetünk, hanem különböző ügyek által életre hívott csoportokról – amelyek tagjai gyakran újra és újra, közel azonos összetétellel szerveződnek meg. Mindez a kutatási gyakorlatra is visszahat, hiszen azt láthatjuk, hogy nem a csoport és a közösség válik központivá, a kutatás tárgyává, hanem az eltérő segítségnyújtási helyzetek, amelyek csoportot teremtenek. A cselekvéseket összekapcsoló, és az egyének mobilizálhatóságát megteremtő közös értelmezési keret, a kutatásom során a rászorulók mint csoport és az ő segítségük mint tevékenység. Fontos kutatási eredményt jelent az egyéni szempontú, reflexív önkéntesség és a közös cselekvés szándékával kialakuló kollektív önkéntesség típusai közötti átjárás és változásfolyamat bemutatása. Mindez alátámasztja Zakariás Ildikó azon felvetését, miszerint az éles elválasztása a két típusnak a gyakorlatban nem kivitelezhető és egy implicit kizárólagosságot feltételez, miközben sokkal inkább a kollektív és reflexív sajátosságok egyidejű jelenléte figyelhető meg az önkéntesség során. (Zakariás 2018: 22)

A segítség folyamata kapcsán a menekültek segítségét vizsgáló kutatások feltételezik, hogy a résztvevő egyének később, más célcsoportnak hajlandóak lehetnek segíteni, illetve néhány vizsgálat bemutatja, hogy röviddel a menekültek után még segítenek önkéntesként.

(Mikecz 2020; Bernát – Kertész –Tóth 2016; Feischmidt – Zakariás 2018, 2019) Hosszútávú kutatásomból azonban kiderül, hogy ez a szándék később is fenn áll, a megszerzett tapasztalat és kapcsolatrendszeren keresztül évekkal később is részt vesznek önkéntes segítségnyújtásban, sokszor együtt vagy kis csoportokban. A 2015-ös, menekültek segítségének tapasztalata, az intenzív, két és fél hónapon keresztül tartó önkéntesség precedens nélkülsége, élményszerűsége és az egyéni hasznosságérzet megtapasztalása révén az önkéntesek élettörténetének fontos és meghatározó részévé vált. A menekültek segítése sokak számára önkéntes identitásuk létrejöttét, későbbi önkéntességüket elindító eseményt jelentett. Ez a tapasztalat egyrészt a további önkéntes tevékenységek motivációjaként szolgál, másrészt a megszerzett kapcsolatrendszerrel kiegészülve, az egyén civil tőkét jelenti. Disszertációmban civil tőkeként határozom meg tehát ezt az erőforrást, amelynek a megfigyeléseim szerint jelentős szerepe van az újabb és újabb önkéntes akciók létrejöttében. Vizsgálatom rávilágít, hogy a segítség szándéka és a megtapasztalt informális segítségnyújtási mechanizmus kiterjeszhető más csoportokra, a megszerzett tapasztalatok „kamatoztathatók” más területeken, a kipróbált segítő módszer – online gyűjtés, egyéni szempontokat érvényesítő csoport – alkalmas lehet más rászorulóknak segítségénél. Kutatásom rámutat, hogy az individualizált önkéntesség a rászorulóknak számára is lehetővé tesz egyfajta személyre szabott aspektust. Hiszen a közvetlen és célzott adománygyűjtéssel az önkéntesek kielégítik a rászorulóknak egyéni igényeit, és nem csupán egy általánosan elképzelt adományt juttatnak el részükre – mint amilyenek például a hivatalos civil szervezetek gyűjtései során a rászorulóknak számára gyűjtött tartós élelmiszer csomagok. Végezetül az általam vizsgált önkéntes segítségnyújtás kapcsán megállapítható, hogy az egykori krízishelyzetekben – mint a menekülthullám – önkéntességet vállalók újabb válságszituációkban – mint a koronavírus járvány – hatékonyan, és a korábbi tapasztalataikat beépítve tudnak ismét segítségnyújtást szervezni. Az eredményes civil válságkezelés újabb helyzetekben jelenhet meg, amelyből a társadalom is hasznosulhat. Erre a jelenségre alkalmazza Rebecca Solnit látens katasztrófa-közösségek kifejezést. (Solnit 2009:302 idézi Gagyai 2019: 244) Véleménye szerint a hirtelen kialakuló civil szerveződések gyorsan és innovatívan reagálnak a váratlan társadalmi helyzetekben, és képesek újabb krízis szituációkban újra és újra együttműködni. Szerepük jelentős egy-egy katasztrófa elhárításában, mégis a hatalom nem számol a potenciális, lokálisan szerveződő civil segítő csoportokkal. Az általam vizsgált önkéntesek ilyen látens katasztrófa-közösséget alkotnak, hiszen a vizsgált lokalitásban újra és újra segítik a bajbajutottakat. Előbb a menekülteket, majd a szegény családokat, hajléktalanokat, később a világjárvány kapcsán túlterhelt egészségügyi dolgozókat.

Az önkéntesség politikai kontextusa, illetve társadalmi megítélése kapcsán kirajzolódik egy lényeges aspektus. A jótékony önkéntesség pozitív társadalmi elismeréssel járó toposza átértékelődik a 2015-ös migrációs hullám következtében. A kormánykommunikációban erősödő álláspont következtében, elismeréshiánnyal és megbélyegzéssel együtt az önkéntesség elértéktelenedése és a humanitárius értékek aláásása figyelhető meg a magyarországi társadalmi-politikai közegben. Természetesen nem arról van szó, hogy mindenki véleményét jelenti a negatív bélyeg, vannak, akik elismerik az önkéntesek tevékenységét. Csupán önmagában az a tény minősül új társadalmi tapasztalatnak, hogy kétes megítélés alá eshet a jótékony cselekvés. Ezzel összefüggésben kutatási eredményeim egy fontos jelenségre hívják fel a figyelmet. Feischmidt – Zakariás kutatópáros a 2015-ös migrációs hullám önkéntességre gyakorolt hatásai között kiemeli, hogy az önkéntesek közül sokan politikai kérdésekben aktívabbá váltak, és ezek a személyek a segítségnyújtást stigmatizáló politikai közegben véleményüket egyre nyíltabban vállalni kezdték. (Feischmidt – Zakariás 2018) A *charity politizálódásnak* elnevezett jelenség a vizsgálatom során néhány esetben figyelhető meg csupán, olyan önkénteseknél, akik megélhetésük terén nincsenek függő helyzetben. Az olyan egyének, akik állami fenntartású intézményekben, esetleg a verseny szférában dolgoznak, a munkájuk kapcsán függő helyzetben vannak. Ebben a viszonyrendszerben a politikai véleménnyé lényegülő önkéntesség egy konfliktushelyzetet teremt, a megbélyegzés, a kirekesztés az önkéntesek hétköznapi életvilágában jelenik meg. A szankcióktól való félelem – nem egy esetben a munkahely elvesztését fenyegető helyzet – miatt az önkéntesek öncenzúrát gyakorolnak és titkolják tevékenységüket. Fontos kutatási eredmény tehát, hogy az önkéntesség felvállalása kapcsolatban van az egyéni függési viszonyokkal. Vizsgálatom rámutat, hogy a 2010-es évek második felében a rászorulóknak önkéntes segítsége politikai tettként jelenik meg, s mint ilyen kétes értelmezést kap. A politikai értelmezésekre, a megbélyegzésre sokrétű válaszreakciók jelentek meg az önkéntesek körében. Ezek közül az általam vizsgált önkéntesek között a leggyakoribb az, hogy az önkéntesek tevékenységüket informális formában folytatják, és azt gyakran eltitkolják a munkahelyen vagy baráti és ismeretségi körökben. Ilyen esetekben a *civil kurázi* megnyilvánulását figyelhetjük meg. Vannak olyan önkéntesek, akik a politikai bélyegeket miatt abba hagyták a segítő tevékenységüket. Emellett néhány önkéntes politikai következményekkel együtt nyíltan vállalja önkéntes tevékenységét. Abban, hogy ezek közül melyik lehetőséget választja az önkéntes döntő szerepet játszik a fentebb már említett függő viszony kérdése. Az önkéntes segítségnyújtás politikai jelentőségének felerősödéséről beszélhetünk, ahol annak függvényében, hogy ki és kinek segít, jelentheti a szimbolikus

ellenállás egy formáját, vagy viselheti az ellenzéki stigmát a segítő, miközben a hatalom által keretezett karitatív önkéntesség a kampánytevékenységek meghatározó szereplőjévé vált.

Az eddig ismertetett kutatási eredmények tükrében disszertációm fő konklúziója szerint az informális önkéntesség egy sajátosan létező és a kortárs hazai társadalmi-politikai közegben fokozódó jelenségként értelmezhető. Térhódításához két kulcsfontosságú globális és egy, a kutatásom eredményét jelentő lokális tényező egyszerre járul hozzá. Az első globális trend, az önkéntesség átstrukturálódásának folyamatát tükrözi. A kutatások által legtöbbször az erősödő individualizációhoz társított hatás érvényesül, miszerint egyéni szándékok és döntések határozzák meg az önkéntes tevékenységeket. A reflexív önkéntesség, az altruista individualizmus, az egoista motivációk megjelenése, és az önkéntesség során vizsgált egyéni hasznosulás kérdése mind-mind az közösségi keretek között szerveződő önkéntességet felváltó egyéni indíttatású önkéntes szerveződési formák elterjedését jelzik. (Wuthnow 1995; Hustinx – Lammertyn 2003; Beck – Beck-Gernsheim, 2002; Zakariás 2018) Az individuális szempontok pedig legjobban nem egy hivatalos, formális szervezetben, hanem egy rugalmas és a résztvevők véleményének teret engedő informális szervezeti formában tudnak érvényesülni. A második fontos globális tendencia a társadalmi szerveződések terén a digitális technológiák használatának terjedése. Az infokommunikációs eszközök és az internet segítségével az egyének és a különböző csoportok közti kapcsolódások lehetősége megsokszorozódott, és lehetőség nyílt a hálózatosodásra. Mindezzel párhuzamosan a közösségi média egyes funkciói, különösen a Facebook csoport eszköztára alkalmas opciót kínál az informális szerveződések megalakulására, a különböző tevékenységek koordinációjára. Egy olyan alapot és infrastrukturális háttérrel biztosít, ami kedvez az informális működésnek, hiszen az adminisztratív és logisztikai feladatok lebonyolítását is lehetővé teszi. Ezáltal informális csoportok az online tereket használva, magas szervezetségi berendezkedéssel képesek hosszútávon működni és kifejteni hatásukat.

Az említett két tényező 2010-től fokozatosan kiegészül egy jelentős lokális tapasztalattal, a segítő önkéntesek politikai megbélyegzésével. Kutatásom szerint, a civil kezdeményezésekre kiterjedő negatív viszonyulás fokozatosan informális működésbe „kényszeríti” az önkénteseket. Az egyén számára biztonságosabb közeget jelent a privát vagy félnyilvános terekben, bizalmi körökben, megfoghatatlan, körülhatárolhatatlan formában szervezni és megvalósítani az önkéntes segítségnyújtást, mint nyilvános, korlátozott és szabályozott szervezeti struktúrában. Ezáltal elkerülhetőbbé és kivédhetőbbé válik a politikai stigmatizáció, nem vonatkoznak rá olyan megbélyegző szabályok – mint a külföldi támogatások miatti megkülönböztetés, vagy az adományozók listázása –, amelyek az elmúlt

időszakban megjelentek a civil szerveződések érintő magyarországi törvénykezésében. Ennek értelmében egyfajta védekezési stratégiát jelent az önkéntes számára az informalitás.

Az általam vizsgált önkéntesség esetében a három jelenség, a két globális trend és a lokális tapasztalat együttesen van jelen és egymást erősíti. Jól tükrözi ezt az a momentum, miszerint a kortárs társadalmi részvételre, a reflexív önkéntességre alapvetően jellemző az individuális és informális szempontok érvényesülése, amelyet a technológiai fejlődés is mindinkább lehetővé tesz, hiszen a közösségi média felületei pótolhatják a formális szerveződések adminisztrációs háttérét. Mutatja az egymást fokozó hatást az is, hogy a segítség stigmatizációja erősíti az önkéntesség rejtett működését, azaz a korábban nyilvánosan működő jótékonyág a zárt és félnyilvános terekbe húzódik vissza, amelyet szintén elősegít és lehetővé tesz az online színtér. A három, összekapcsolódó tényező hatására valósul meg tehát a hosszú távú, laza elköteleződésű, egyéni indíttatások mentén létrejövő, a politikai nyilvánosságot kerülő, az online szféra privát tereiben, baráti és bizalmi körökben szerveződő önkéntes jelenség. Az így létrejövő globális és lokális sajátosságokat egyaránt magán hordozó társadalmi praxis jelenti azt a *globális önkéntes tapasztalatot*, amelyet kutatási eredményeim mentén, disszertációm során igyekszem körül járni és elemezni. (Meyrowitz 2005)

A kutatásba vont személyek számára, az informalitás egyrészt választott, másrészt a jelen történéseire reagáló adaptációs stratégia, amellyel az adott társadalmi-politikai keretfeltételek között az önkéntesek sikeresen lavírozni tudnak. A korábbi, széles társadalmi körben egyértelműen pozitív elismerésnek örvendő, nyílt önkéntesség helyett, aki a 2010-es évek második felében valós társadalmi problémák kapcsán szeretne önkénteskedni Magyarországon, az gyakran kénytelen informálisan, titkolva, bizalmi kapcsolatokon keresztül segíteni, ha nem szeretne tetteért politikai bélyegeket és negatív megítéléseket kapni. Zárszóképpen elmondható tehát, hogy az informális segítségnyújtás kortárs viszonyrendszerünkben sajátos módon valósul meg. Folyamatos változásban van, és lenyomatát képi az aktuális társadalmi, politikai és gazdasági helyzetnek. Kutatásommal igyekszem hozzájárulni a 2010-es évek második felében Magyarországon zajló önkéntesség értelmezések átstrukturálódásának megértéséhez.

A tézisfüzetben hivatkozott irodalom

Barabási Albert László (2013) *Behálózva*. Budaepst: Helikon Kiadó.

Beck, Ulrich – Beck-Gernsheim, E. (2002) *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*, London: Sage.

Bernát Anikó – Kertész Anna – Tóth Fruzsina Mária (2016). A segítségnyújtás evolúciója és a szolidaritás új formái a migrációs válság idején. Új önkéntes és régi civil szervezetek 2015-ben. In Kolosi T., Tóth I. Gy. (Szerk.) *Társadalmi riport 2016*. Budapest: TÁRKI. 286–304.

Falzon, Mark-Anthony (2009) *Introduction. Multi-sited Ethnography: Theory, Praxis and Locality in Contemporary Research*. Aldershot, Ashgate.

Feischmidt Margit – Zakariás Ildikó (2018) Jótékonyosság és politika. A menekülteknek nyújtott közvetlen segítség közéleti hatásai. *Politikatudományi Szemle*. 27: 2. 55–83.

Feischmidt Margit - Zakariás Ildikó (2019) Politics of care and compassion. Civic help for refugees and its political implications in Hungary – a mixed-methods approach. In Feischmidt Margit - Pries, Ludger – Cantat, Celine (szerk.): *Refugee Protection and Civil Society in Europe*. Palgrave Macmillan. 59–100.

Gagyí Ágnes (2019) Félelem helyett kölcsönös segítség: a katasztrófaszociológia tanulságai a klímaválságra való felkészülésre. *Fordulat* 25. 237–246.

Hustinx, Lesley – Lammertyn, Frans (2003) ‘Collective and Reflexive Styles of Volunteering: A Sociological Modernization Perspective’, *Voluntas* 14 (2): 167–187.

Marcus, George E. (1995) Ethnography In/Of the World System: the Emergence of Multi-sited Ethnography. *Annual. Review of Anthropology*. 1995. 24. 95–117

Marcus, George E. (1986) Contemporary Problems of Ethnography in the Modern World System. In: Clifford, James – Marcus, George E. (szerk.): *Writing Culture*. Berkeley: University of California Press. 165–193

Mikecz Dániel (2020) *Semmit rólunk nélkülünk. Tüntetések, politikai aktivizmus az Orbán-rezsim idején*. Budapest: Napvilág Kiadó

Melucci, Alberto (1996) *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.

Meyrowitz, Joshua (2005) A globális hajnala. A hely és önazonosság új élménye a globális faluban. *Világosság* XXXXVI. 2005/6. 29–36

Solnit, Rebecca (2009) *A Paradise Built in Hell: The Extraordinary Communities That Arise in Disaster* Viking Penguin,

Wuthnow, Robert (1995) *Learning to Care: Elementary Kindness in an Age of Indifference*, New York: Oxford University Press.

Zakariás Ildikó (2018) *Jóteköny nemzet. Szolidaritás és hatalom a kisebbségi magyarok segítségével*. Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet- Kalligram.

A szerző témában megjelent publikációi

2016 Tranzit zónába be, komfort zónából ki.: A kortárs migrációs folyamatok egyes társadalmi hatásai. In: Mező Ferenc – Ujhelyi Nelli – Mező Katalin – Mándy Zsuzsa (szerk.) *A világ interdiszciplináris megközelítésben*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 99-123.

2016 Közösség és önkéntesség. Egy debreceni segítő szerveződés szerepvállalása a 2015-ös migrációs krízisben. In: Koncz István – Szova Ilona (szerk.): *PEME 12. PhD konferencia*. Budapest: Professzorok az Európai Magyarorszáért. 199-210.

2018 Adalékok a kortárs migrációs folyamatok társadalomtudományi értelmezéséhez – recenzió. *Erdélyi Múzeum* 80. (2). 263-266.

2018 „... az nem civil feladat volt!” A kortárs debreceni önkéntesség empirikus vizsgálata. *Erdélyi Társadalom*. 16. (2). 67-92.

2019 Hogyan alakítják és írják újra az ideológiákat az általuk életre hívott jótekonyság során szerzett tapasztalatok? – recenzió. *Tabula* 20 (1-2). 77-80.

2022 "You Do It Quietly, You Help and That's It." The Experience of Volunteering Through a Case Example. *Különleges Bánásmód* 8. (3). 89-106.

A szerző konferenciárészvételei

2016. 01. 26. Antalya, Törökország: *2015 the Year of the Refugee Crisis. What About in Hungary?* című előadás a „European’s Youth Beyond Discrimination” elnevezésű Erasmus + konferencián

2016. 04. 02. Budapest: *Krízis, katarzis, közösség. Egy debreceni segítő szerveződés szerepvállalása a 2015-ös migrációs krízisben* című előadás a Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület PhD hallgatók nemzetközi konferencián

2016. 05. 18. Budapest: „... akkor fogadj örökbe egy migránst!” *Online vélemények és attitűdök a 2015-ös migrációs krízishelyzet kapcsán* című előadás Az erőszak és az ellenségkép-képzés diszkurzív stratégiái és társadalmi gyakorlata című Konferencián

2016. 06. 15. Debrecen: *80 nap alatt a menekültek körül*. című előadás az I. Interdiszciplináris Konferencián

2016. 11. 04. Szeged: *80 nap alatt a menekültek körül. Az önkéntesség tapasztalata a 2015-ös migrációs krízisben* című előadás a Találkozások antropológiája című MAKAT konferencián

2017. 11. 08. Budapest: *Debreceni filantróp önkéntes szerveződések empirikus vizsgálata* című előadás a XV. PhD Konferencián

2018. 04. 11. Budapest: *Debreceni filantróp önkéntes szerveződések innovatív stratégiái* című előadás Professzorok az Európai Magyarországiért Egyesület Konferenciáján

2018. 05. 25. Debrecen: *Kortárs reflexív önkéntesség – Debreceni esetpéldák* című előadás a III. Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencián

2018. 06. 18. Debrecen: *A kortárs önkéntesség lehetőségei az online térben. Debreceni kutatási tapasztalatok* című előadás a Fókuszban az innováció Konferencián

2019. 04. 02. Lengyelország, Poznan: *Contemporary Volunteering in the Migration Crisis in Hungary* című előadás Social and Cultural Consequence of Voluntary and Forced Migration in Europe. V4Net – Visegrád Anthropologists' Network Conference

2019. 04. 06. Egyesült Királyság, London: „*Our Life is the Example...*” *Empirical Study of Contemporary Reflexive Volunteering in the Migration Crisis* című előadás a Somewhere in Between: Borders and Borderlands - című konferencián, University of London

2020. 03. 20. Debrecen: *Kortárs filantróp önkéntes segítségnyújtási formák és a közösségi média* című előadás a V. Interdiszciplináris Konferencián

2022. 04. 08. Online tér: *Kortárs informális önkéntesség szinterei és lehetőségei* című előadás a VII. Interdiszciplináris Konferencián